

Grażyna SZYMAŃSKA

Aspiracje. Niektóre ujęcia i przedmiot badań

Aspirations. Some Interpretations and the Object of Study

ASPIRACJE W UJĘCIU SOCJOLOGICZNYM

Aspiracje stanowią przedmiot badań wielu dziedzin nauki, a przede wszystkim psychologii i socjologii. Różnorodność definicji i bogactwo znaczeń, w jakich używa się pojęcia „aspiracje” jest przyczyną trudności w teoretycznej analizie zagadnienia. Procedura metodologiczna stosowana przez badaczy, zakres badań a także punkt zainteresowania aspiracjami utrudniają przenikalność i porównywalność wyników w obrębie tej samej dyscypliny naukowej.

Psychologiczne metody badania aspiracji dotyczą głównie ich poziomu, który rozumiany jest jako „przewidywany i upragniony rezultat działania (przed jego wykonaniem)”¹ Aspiracje stanowią element systemu regulacyjnego osobowości. W powiązaniu ze sferą emocjonalną i poznawczą wpływają na procesy motywacyjne i aktywność jednostki w dążeniu ku pożądanym i satysfakcjonującym stanom czy przedmiotom. Przy czym w psychologii ważna jest istota samego dążenia, a mniej obiekty, ku którym owo dążenie jest skierowane.

W socjologii aspiracje są określane jako dominujące potrzeby, dążenia i zainteresowania jednostki czy zbiorowości, umotywowane zamiarem realizacji² lub też „jako deklarowane pragnienia dotyczące zdobywania określonych wartości w warunkach ich zasadniczej dostępności”³ Aspiracje są tu rozumiane jako wyznaczniki wyboru celu działania jednostki, zgodnie z indywidualną hierarchią wartości.

Terminem aspiracje A. Janowski określa „w miarę trwałe i względnie

¹ S. Szewczuk (red.): *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1985, s. 25.

² B. Gołębiowski: *Dynamika aspiracji*, Warszawa 1977, s. 84.

³ S. Nowak: *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1965, s. 251.

silne życzenia jednostki dotyczące właściwości lub stanów, jakimi ma się charakteryzować jej życie w przyszłości, oraz obiektów, jakie w tym życiu będzie chciała uzyskać”.⁴ Definicja ta nie ogranicza aspiracji do dostępnych społeczności spraw i rzeczy, ale włącza w swój zakres przeświadczenie o pożądanym przez jednostkę lub zbiorowość stanach, nawet jeśli te przeświadczenia nie są sprecyzowane. Aspiracje w tym znaczeniu wiążą się nie tylko z zamiarem realizacji, lecz również z deklaracją o pozytywnym stosunku do nich, z wyobrażeniami lub nawet z fantazjowaniem.

Socjologowie zainteresowani aspiracjami bardzo często odwołują się do wartości jako pragnień jednostki lub zbiorowości. Aspiracje wtedy są „pragnieniem osiągnięcia wyobrazonego sobie celu mieszczącego się w skali wartości danej kultury lub subkultury”.⁵ Wartość jest wytworem kultury a kryterium wyboru wartości jest określone przez jej ramy. Miarą indywidualnych osiągnięć jednostki jest hierarchia wartości jako elementu kultury.

Do wartości nawiązuje A. Kłosowska, za aspiracje uznając „kategorię potrzeb świadomych, odnoszących się do przedmiotów — wartości aktualnie nie posiadanych lub takich, które wymagają stałego odnawiania, a więc są uznane za godne pożądaniami”.⁶ Stan rzeczy może stać się przedmiotem aspiracji, jeżeli w odczuciu człowieka jest wartością. Uznana wartość ukierunkowuje jego dążenia.

Zależność występująca między wartościami a aspiracjami obliuguje do wyjaśnienia pojęcia „wartość” w sensie socjologicznym. Za S. Ossowskim w literaturze socjologicznej często wyróżnia się wartości uznawane i odczuwane.⁷ Drugie z nich stanowią przedmioty atrakcyjne lub też nieatrakcyjne w świadomości jednostki, wyzwalające emocje o charakterze propulsyjnym lub repulsyjnym. Wartość odczuwana jest wartością subiektywną. Jeśli przedmiot ma wartość ujemną, to unikanie czy uwalnianie się od tego przedmiotu ma wartość dodatnią. Wartości uznane natomiast, czyli pierwsze z wyróżnionych przez S. Ossowskiego, są to „przedmioty, w stosunku do których żywimy przekonanie [...], uznajemy wartość jakiegoś przedmiotu wtedy, gdy w naszym przekonaniu przedmiot ten powinien być odczuwany jako wartość, czyli powinien być dla nas istotnie atrakcyjny, albo jeżeli nie ograniczymy swoich rozważań do wartości dodatnich — powinien być dla nas istotnie repulsyjny. W ten sposób wartość uznawana

⁴ A. Janowski: *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Warszawa 1977, s. 32.

⁵ S. Kowalski: *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1986, s. 310.

⁶ A. Kłosowska: *Wartości, potrzeby i aspiracje kultury małej społeczności miejskiej*, „Studia Socjologiczne” 1970, nr 3, s. 10.

⁷ S. Ossowski: *Z zagadnień psychologii społecznej*, [w:] *Dzieła*, t. III, Warszawa 1967, s. 9.

jest funkcją wartości odczuwanej”.⁸ Wartości uznawane są zobiektywizowane i kreują wartości odczuwane pełniąc funkcję motywacyjną.

Poza wartościami uznawanymi i odczuwanymi, czyli takimi, które są uznawane jako wartości i jako takie odczuwane, istnieją wartości odczuwane nie uznawane, uznawane i nie odczuwane.⁹

Wartość jest elementem kultury i jako taka jest zobiektywizowana, natomiast hierarchia przyjętych wartości jest sprawą wyboru jednostki lub zbiorowości. Istnieje ścisły związek wartości jednostki z wartościami społeczeństwa. Społeczeństwo tworzy pewne wartości, które następnie sankcjonuje. Jednostka w procesie socjalizacji internalizuje niektóre wartości a inne akceptuje (lub nie). Określenie i uznanie wartości zależy od procesów motywacyjnych, które są w pewnym stopniu również uwarunkowane społecznie.

Na kulturotwórczy mechanizm ustanawiania wartości zwraca uwagę J. Szczepański, który wartością nazywa „dowolny przedmiot materialny lub idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus. Wartościami są te przedmioty, które jednostkom lub grupom zapewniają równowagę psychiczną, dają zadowolenie, dążenie do nich lub ich osiągnięcie daje poczucie dobrze spełnionego obowiązku, lub te, które są niezbędne dla utrzymania wewnętrznej spójności grupy, jej siły i jej znaczenia wśród innych grup”.¹⁰ Tak rozumiane wartości regulują sposób i dobór środków do zaspokojenia potrzeb. Decyzja wyboru jest wyznaczona celami, które jednostka chce osiągnąć i które uważa za ważne i cenne. Podstawę wyboru stanowi uznawany przez jednostkę system wartości, którego kryteria są uwarunkowane kulturowo.

Oryginalną definicję proponuje J. Styk, który eksponuje przede wszystkim społeczny aspekt wartości. Autor ten konstatuje, że „wartość społeczną możemy określić jako aktualny lub potencjalny przedmiot materialny lub niematerialny, zewnętrzny lub wewnętrzny w stosunku do podmiotu, do którego posiadania lub pomnożenia aspiruje uczestnik życia zbiorowego”.¹¹ Uznana przez jednostkę wartość związana jest z jej udziałem w życiu społecznym. Chęć posiadania i pomnażania wymaga aktywnego stosunku podmiotu (indywidualnego i zbiorowego) do tej wartości. W takim rozumieniu wartości jest miejsce dla aspiracji i prestiżu, o jakie zabiega niemal każdy uczestnik życia społecznego, które J. Styk nazywa zbiorowym. Jest to określenie ujmujące wszelkie wartości.

⁸ *Ibid.*, s. 43.

⁹ *Ibid.*, s. 74.

¹⁰ J. Szczepański: *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 97.

¹¹ J. Styk: *Ewolucja chłopskiego systemu wartości*, Lublin 1988, s. 29.

Inny punkt widzenia niż dotychczas prezentowane przedstawia M. Misztal. Zgodnie z jej definicją „specyficzne elementy świadomości, które nazywamy wartościami charakteryzują się współwystępowaniem komponentów: poznawczego, emocjonalnego i normatywnego. Elementem konstytuującym wartość, obok wiedzy i emocjonalnego nastawienia jest przekonanie, iż dany przedmiot, stan rzeczy czy sposób działania jest właściwy i jest społecznie akceptowanym obiektem pragnień i dążeń ludzkich”.¹² Tak rozumiane wartości stanowią kryterium wyboru jednostki, wśród tych stanów rzeczy, które są akceptowane przez społeczeństwo.

Natomiast dla D. Dobrowolskiej wartością jest „wszystko to, co stanowi przedmiot ważnych i trwałych potrzeb odczuwanych przez człowieka oraz jego dążeń i aspiracji”.¹³ Wartości mające znaczenie w ciągu życia ludzkiego, to wartości konkretne i wartości abstrakcyjne. Autorka wprowadzając tę klasyfikację dokonała oceny ich ogólności bądź abstrakcyjności. Wyróżnia ona dwie kategorie wartości konkretnych. Pierwsza kategoria, to tzw. „wartości życia codziennego”, jak praca zawodowa, życie rodzinne, kształcenie się, odpoczynek, rozrywka itp. Są to różne dziedziny życia i aktywności człowieka. Druga kategoria to „bardziej szczegółowe elementy każdej z wymienionych dziedzin życia, np. rodzaj wykonywanych czynności, ich rozkład w czasie, środowisko fizyczne, stosunki z ludźmi w danym zakresie, perspektywy na przyszłość”.¹⁴ Wartości abstrakcyjne zaś stanowią podstawę uznania wartości konkretnych i nadają głębszy sens życiu człowieka. Do wartości abstrakcyjnych zalicza wartości związane z osobistymi dążeniami i celami człowieka, np. zdolności, prestiż, sława, dobrobyt oraz wartości ogólnospołeczne. Wartości ogólnospołeczne dotyczą „grup społecznych lub idei, z którymi dany człowiek się identyfikuje [...]”.¹⁵

Ze względu na stopień internalizacji autorka wyodrębnia: wartości aprobowane, uznawane i realizowane. Pierwsze wyrażają przekonanie ludzi, że powinno się coś uważać za wartość, co nie przesądza realnych poglądów i odczuć jednostki. Drugie są wyrazem rzeczywistych preferencji i dążeń, które jednocześnie nie zawsze muszą znaleźć odbicie w działaniu. Trzecie, to wartości, wobec których wykazywana jest postawa skierowana na ich osiągnięcie.¹⁶

W niniejszej pracy przyjmujemy zarówno definicję wartości, jak i ich klasyfikację zgodnie z ustaleniami D. Dobrowolskiej.

¹² M. Misztal: *System wartości a społeczna stratyfikacja*, „Studia Socjologiczne” 1984, nr 4, s. 123.

¹³ D. Dobrowolska: *Wartość pracy dla jednostki w środowisku przemysłowym*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1984, s. 29.

¹⁴ *Ibid.*, s. 27.

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibid.*, s. 29—30.

Po zasygnalizowaniu przykładowo wybranych ujęć aspiracji i wartości można powiedzieć, że wartości wyznaczają postępowanie jednostek i zbiorowości, regulują działanie człowieka, służą jako kryteria oceny postępowania własnego i cudzego. Wynikają z potrzeb psychospołecznych, ale ukształtowane są przez wzory kultury danego społeczeństwa. Wartości nie są niezależne od człowieka, człowiek poznaje i tworzy je w życiu osobistym i społecznym. Każde społeczeństwo posiada charakterystyczne przedmioty czy stany, które uważa za wartości. Jednocześnie prawie każda jednostka i zbiorowość społeczna modyfikuje dotychczasowe wartości, co przejawia się w kierunkach i przedmiotach aspiracji.

Między aspiracjami a wartościami zachodzi sprzężenie zwrotne, gdyż wartości są przedmiotem aspiracji a aspiracje kreują określone wartości. Można zatem powiedzieć, że przedmiot aspiracji jest wartością pożądaną, gdyż osiągnięcie go powoduje korzystną zmianę w subiektywnym odczuciu.

Aspiracje to wartości aktualnie nie posiadane, które w tej pracy będą rozumiane „jako zespół dążeń wyznaczonych przez hierarchię celów, które jednostka akceptuje oraz definiuje jako ważne i które przesadzają o jej planach życiowych”.¹⁷

Treścią badanych przez nas aspiracji zawodowych jest chęć uzyskania określonego stanowiska, skuteczna działalność zawodowa a także dążenie do dokształcania i samokształcenia w zawodzie. „Mianem aspiracji społecznych określamy pragnienia lub dążenia dotyczące udziału w działalności wymagającej nawiązywania kontaktów interpersonalnych”.¹⁸ Aspiracje społeczne wiążą się z aspiracjami zawodowymi, gdyż środowisko pracy charakteryzuje się licznymi kontaktami społecznymi.

Do aspiracji społecznych zaliczyć można aspiracje kierownicze, które przejawiają się w formie zamierzeń pełnienia funkcji kierowniczych i zajmowania stanowisk, umożliwiających ich realizację. Tego rodzaju zamierzenia łączą się z chęcią zdobycia uznania, szacunku i akceptacji, wobec czego dążenia te są aspiracjami prestiżu społecznego. Pragnienia lub dążenia do działania i realizacji zadań na rzecz innych ludzi określa się jako aspiracje prospołeczne.¹⁹

W literaturze spotykamy różne rodzaje i typologie aspiracji, ale wszystkie mają liczne powiązania, co utrudnia przeprowadzenie wyraźnego rozgraniczenia między nimi. Aspiracje osobiste, czyli przynoszące korzyść jednostce, mogą jednocześnie przynosić korzyści społeczne. Związek, jaki zachodzi między aspiracjami zawodowymi i społecznymi powoduje, że realizacja osobistych aspiracji zawodowych ma nieodłączny aspekt spo-

¹⁷ M. Łoś: *Aspiracje a środowisko*, Warszawa 1972, s. 12.

¹⁸ Z. Skorny: *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1980, s. 39.

¹⁹ *Ibid.*, s. 35—39.

leczy. Aspiracje osobiste mają społeczne uwarunkowania oraz społeczne, pozaindywidualne oddziaływania. Aspektem osobistym aspiracji zajmuje się głównie psychologia, a społecznym socjologia, choć ten podział jest problematyczny.

Ocena poziomu aspiracji wiąże się z porównywaniem osiągnięć jednostki na tle poziomu osiąganego przez zbiorowość, w której jednostka się znajduje. „W socjologii mówi się o wysokich lub niskich aspiracjach porównując je z aspiracjami przeciętnymi dla danego środowiska, grupy lub kategorii społecznej czy też standardami ogólnie przyjętymi”.²⁰ Termin aspiracje bywa używany zamiennie z terminem poziom aspiracji.

Według ustaleń socjologii poziom aspiracji zależy od takich czynników, jak:

- wartości wpojone w procesie socjalizacji,
- wyobrażenia o własnych możliwościach,
- ogólna samoocena,
- wyobrażenia dotyczące konsekwencji zrealizowania bądź niezrealizowania określonych celów,
- obserwacje dotyczące powodzenia lub niepowodzenia innych ludzi,
- identyfikowanie się z pewnymi rolami lub wzorami społecznymi,
- oczekiwania i naciski społeczne, szczególnie pochodzące od grup traktowanych jako układ odniesienia.²¹

Socjologowie zainteresowani aspiracjami, odwołując się do wartości, czyli obiektów pragnień ludzkich, interesując się bardziej tym obiektem niż naturą dążenia.²² Aspiracje jednostki rozpatruje się w odniesieniu do zbiorowości albo też z perspektywy jej udziału w życiu społecznym.

ASPIRACJE JAKO PRZEDMIOT BADAŃ

Badania nad aspiracjami w literaturze przedmiotu dotyczą przede wszystkim ludzi młodych, a zwłaszcza młodzieży szkolnej i studiującej. Znacznie rzadziej przedmiotem dociekań badawczych stają się aspiracje dorosłej populacji społeczeństwa. Szczególne zainteresowanie aspiracjami młodzieży jest oczywiste, bowiem wynika z faktu wchodzenia w pełnienie różnorodnych ról społecznych. Diagnoza aspiracji stanowi empiryczne źródło poznania wartości i dążeń oraz posiada praktyczną przydatność w oddziaływaniach socjotechnicznych.

Problematyka badawcza aspiracji młodzieży związana jest ze zróżnicowaniem społecznym, a także typem i poziomem kształcenia. Wobec czego

²⁰ Ł o ś: *op. cit.*, s. 36.

²¹ *Ibid.*, s. 13.

²² J a n k o w s k i: *op. cit.*, s. 13.

badane są aspiracje młodzieży wiejskiej i miejskiej, uczniów szkół podstawowych, zawodowych, średnich i studentów.

Aspiracje młodzieży wiejskiej w aspekcie wpływu rozwoju ekonomicznego wsi na preferencje wartości, plany zawodowe, migracyjne i oczekiwania związane z życiem osobistym, badała M. Łoś.²³ Z badań wynika, że standard ekonomiczny wsi ma wpływ na aspiracje uczniów, ich postawy wobec wsi i rolnictwa, rozbudzenie intelektualne, plany migracyjne, motywacje podejmowania nauki i wyboru zawodu oraz motywacje moralne. Nie wpływa natomiast na preferowany model rodziny. Płeć nie wpływa na poziom aspiracji, lecz ma istotne znaczenie dla kształtowania się motywów i kryteriów wyboru zawodu. Dla chłopców istotniejsze są zarobki i możliwości osiągnięcia wysokiego stanowiska, dla dziewcząt natomiast perspektywa pracy społecznie pożytecznej. Bardzo rzadkie są postawy zaangażowania w sprawy ponadosobiste i występowanie socjocentrycznej orientacji życiowej. Czynnikiem zapewniającym sukces są według uczniów i ich rodziców zdolności i nauka oraz pracowitość i wytrwałość.

Plany migracyjne młodzieży wiejskiej są ściśle związane z aspiracjami. Z badań R. Borowicza i Z. Kwiecińskiego wynika, iż osoby ze stosunkowo najniższymi aspiracjami edukacyjnymi, dzieci osób z niskim poziomem wykształcenia, dzieci chłopów i robotników planują zamieszkać na wsi. Natomiast w dużym mieście planują zamieszkać, częściej niż inni, uczniowie z wysokimi aspiracjami do dalszego kształcenia się, dzieci rodziców z wysokim poziomem wykształcenia.²⁴

Wpływ środowiska społecznego, wzorów sukcesu życiowego i zawodowego na rodzaj i kierunek aspiracji obrazują wyniki badań także innych autorów.²⁵ Okazuje się, że wartości związane z pracą zawodową i założeniem rodziny są wartościami uniwersalnymi, niezależnymi od środowiska społecznego. Wykształcenie, zawód, nauka, udane życie zajmują wysoką pozycję wśród innych dążeń młodzieży, niezależnie od jej pochodzenia społecznego.

Aspiracje uczniów szkół podstawowych i średnich badał T. Lewowicki.²⁶ Uwzględnił on związki między aspiracjami a czynnikami natury osobowościowej, środowiskowej i pedagogicznej. Ogólny obraz hierarchii celów

²³ Łoś: *op. cit.*, s. 13.

²⁴ R. Borowicz, Z. Kwieciński: *Młodzież wobec własnej przyszłości i perspektyw życia na wsi*, Warszawa 1977.

²⁵ D. Bednarczyk-Smolińska, G. Pańtak: *Wyobrażenia młodzieży o przyszłej rodzinie, pracy zawodowej i udziale w życiu społecznym*, „Wiś Współczesna” 1984, nr 10; S. Kawula: *Aspiracje zawodowe wśród uczniów szkół wiejskich*, „Wiś Współczesna” 1969, nr 9; M. Kutyma: *Progi życiowego sukcesu*, Warszawa 1974; M. Łoś-Bobińska: *Aspiracje społeczne i hierarchia celów uczniów szkół podstawowych*, „Wiś Współczesna” 1969, nr 1.

²⁶ T. Lewowicki: *Aspiracje dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987.

zyciowych dzieci i młodzieży jest, według tego badacza, dość jednolity. Zdecydowanie najwyższe cenie jest udane życie rodzinne (93,0%) oraz interesująca praca zawodowa (82,0%). Wykształcenie jako cel życiowy uzyskało mniej wyborów (65,0%). Nieco mniej osób ceni wygodne życie (47,0%). Aktywność społeczna łączona jest z życiem rodzinnym i zawodowym. Pozazawodowa i pozarodzinna działalność społeczna nie jest doceniana. U uczniów szkół podstawowych pojawiają się silne dążenia do zdobycia dóbr materialnych. Uczniowie szkół średnich częściej deklarują aspiracje rodzinne a także kierownicze. W grupie uczniów szkół średnich, w porównaniu z uczniami szkół podstawowych, słabnie oddziaływanie środowiska rodzinnego i pochodzenia społecznego.

Wyniki badań prowadzonych wśród młodzieży uczącej się w szkołach średnich wskazują na wysoki poziom aspiracji oświatowych.²⁷ Aspiracje te wiążą się z przekonaniem, że nauka jest drogą do sukcesu zawodowego a jednocześnie wykształcenie uważa się za cenne kulturowo. Najbardziej cenionymi wartościami są: mądrość, wiedza, zaradność życiowa, życie rodzinne i miłość. Wśród młodzieży kończącej szkołę 95,0% zamierza kontynuować naukę. Podobne zamierzenia mają uczniowie klas pierwszych. „Zbieżność między zestawami odpowiedzi uczniów rozpoczynających i kończących szkołę średnią zdaje się świadczyć o tym, że zasadnicze aspiracje edukacyjne przesądzające o całym życiu człowieka są podejmowane wcześniej, jeszcze przed ukończeniem szkoły podstawowej. W szkole średniej być może ulegają one zmianom w zakresie szczegółów, ale nie co do zasadniczego kierunku”.²⁸

Informacje dotyczące celów życiowych i aspiracji młodzieży szkół ponadpodstawowych, zebrane przez analizę wypracowań uczniów na temat: „Jak sobie wyobrażasz życie za 10 lat” i „Co chciałbyś osiągnąć w dorosłym życiu”, wskazują na dwa wiodące cele życiowe. Należą do nich cele związane z życiem rodzinnym i zawodowym. Trzecie i czwarte miejsce zajmują aspiracje materialne i mieszkaniowe oraz aspiracje edukacyjne związane z potrzebą kontynuowania nauki. Kolejną grupę celów uznanych za ważne stanowią cele socjocentryczne, wyrażające się dążeniem do zdobycia szacunku i uznania wśród ludzi. Niską pozycję zajmują cele związane ze zdobyciem stanowiska, pozycji społecznej i sprawowaniem władzy. Na ostatniej pozycji ulokowano potrzebę realizacji własnych zainteresowań.²⁹

Badania nad aspiracjami edukacyjnymi przeprowadzono także w różnych typach szkół dla pracujących. Spośród 500 badanych uczniów, 41,0%

²⁷ Janowski: *op. cit.*

²⁸ *Ibid.*, s. 99.

²⁹ Z. Lubowicz, G. Pańtak: *Młodzież o sobie i swojej przyszłości*, Warszawa 1988.

zamierza kontynuować naukę, 34,8% uczyć się i pracować.³⁰ Silny trend do dalszej nauki potwierdzają też wyniki badań prowadzonych przez innych autorów.³¹ Stwierdzono ponadto, że chociaż większość młodzieży myśli o dalszej nauce, to nie potrafi ona sprecyzować swoich zamiarów. Badani najczęściej wybierają uczelnię, a nie zawód, który w przyszłości będą wykonywać.³²

Wielofazowe i kompleksowe badania nad postawami i wartościami społeczno-ideologicznymi młodzieży szkół średnich, jej rodziców i nauczycieli zostały przeprowadzone pod kierunkiem S. Nowaka.³³ W badanej zbiorowości stwierdzono dużą stabilność zarówno postaw, wartości, jak i ich hierarchii. Na czele hierarchii wartości ideologicznych znajduje się między innymi postulat równości szans niezależnie od pochodzenia społecznego, zapewnienie przyzwoitych warunków życia dla wszystkich obywateli, wolność słowa, wpływu obywateli na rządzenie państwem, mniej więcej równe dochody wszystkich obywateli. Wśród niepożądanych cech ustroju znajduje się antyegalitaryzm i różnicowanie dochodów w zależności od kwalifikacji. Przy czym powyższe poglądy są jednolite wśród młodzieży i dorosłych. Na znaczenie egalitaryzmu jako wartości wskazują wyniki badań prowadzonych przez B. Gołębiowskiego.³⁴

Stwierdzono, iż „ideałem życia przytłaczającej większości badanej młodzieży jest więc stabilizacja. Składają się na nią: szczęście rodzinne, zdo-byta dzięki wykształceniu, dobra, czyli ciekawa, ale zapewne i dobrze płatna praca, dostatnie życie i dobrze ułożone stosunki z innymi ludźmi. Ani kariera, ani służba społeczeństwu, ani zabawa nie stanowią dla tego ideału żadnej konkurencji”.³⁵ Ideł życia rodziców jest zbliżony do ideału ich dzieci. Rodzice jednak większą wagę przywiązują do sytuacji materialnej, dobrego zdrowia i wolnego czasu. Mniejszą uwagę zwracają natomiast na wykształcenie, kwalifikacje i pozycję społeczną, na co wpływa wiek i pełnienie ról społecznych.

Badania nad aspiracjami młodzieży studiującej dotyczą zarówno wartości, jak i dążeń życiowych w aspekcie różnicowania społecznego i typu studiów.

³⁰ C. Banach: *Modyfikacja i rekonstrukcja planów życiowych*, Warszawa 1973.

³¹ Z. Kawecki: *Cele i dążenia życiowe młodzieży*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1979, nr 4.

³² H. Świda (red.): *Młodzież a wartości*, Warszawa 1979; C. Banach: *Kształtowanie się planu życiowego i losu absolwentów liceów ogólnokształcących*, Warszawa 1971.

³³ S. Nowak (red.): *Ciągłość i zmiana w tradycji kulturowej*, Warszawa 1989.

³⁴ Gołębiowski: *op. cit.*

³⁵ A. Sułek: *Wartości życiowe dwóch pokoleń*, [w:] Nowak (red.): *Ciągłość i zmiana...*, s. 306.

Ukończenie studiów jako dążenie życiowe podporządkowane celowi nadrzędnemu jest wymieniane przez osoby, dla których dyplom stanowi o awansie społecznym. Jednocześnie studenci, którzy wymieniają ukończenie studiów jako główne dążenie życiowe, są mniej pewni siebie oraz wyrażają niepokoje związane z pomyślnym ich ukończeniem.³⁶

Z wielu badań wynika, że ukończenie studiów jako dążenie życiowe deklaruje 59,9% studentów, a zdobycie zawodu tylko 10,4%. Chęć zadowolenia z przyszłej pracy jest wymieniana dość rzadko. Młodzież pochodzenia inteligenckiego częściej mówi o zdobyciu zawodu, chęci uzyskania wysokiego stanowiska w pracy i wysokiej pozycji społecznej. Natomiast młodzież pochodzenia chłopskiego podkreśla pragnienie ukończenia studiów wyższych.³⁷

Wyniki badań nad aspiracjami edukacyjnymi studentów wskazują na spadek wartości wyższego wykształcenia.³⁸ Zauważa się również zmniejszenie motywacyjnej rangi czynnika samorealizacyjnego w osiąganiu wykształcenia.³⁹ Jednocześnie studenci dostrzegają znaczenie i wpływ wyższego wykształcenia na rozwój zainteresowań, a przede wszystkim na ogólny rozwój intelektualny.⁴⁰

Dążenia życiowe studentów są zbliżone do dążeń młodzieży szkolnej i koncentrują się na założeniu udanej rodziny, zdobyciu wykształcenia, zawodu i dobrej pracy.⁴¹ Chęć uzyskania mieszkania jest ważną wartością, która dominuje nad twórczą działalnością naukową i kulturalną.⁴²

Aspiracje zawodowe studentów wiążą się ze zdobyciem zrozumienia i zaufania współpracowników i zwierzchników. Ważne jest też zadowolenie z wykonywanej pracy i jej efektów.⁴³ Na podobne aspiracje studentów wskazują również wyniki innych badań.⁴⁴

³⁶ B. Wilska - Duszyńska: *Dyplom ukończenia wyższej uczelni jako dążenie życiowe*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1985, nr 2.

³⁷ R. Siemińska, M. Bujak - Zochowski: *Od studiów do zawodu i pracy*, Warszawa 1975.

³⁸ K. Sopuch: *Postawy wobec życia i wybór wartości studentów Uniwersytetu Gdańskiego*, „Studia Socjologiczne” 1981, nr 4.

³⁹ H. Najduchowska: *Aspiracje i motywacje do wyższego wykształcenia*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1988, nr 4.

⁴⁰ S. Marczyk, D. Markowski: *Studenci Rzeszowa. Studium z problematyki wartości i postaw*, Rzeszów 1983.

⁴¹ J. Orlik: *Aspiracje studentów warszawskich uczelni i ich niektóre korelaty*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1971, nr 4.

⁴² K. Sopuch: *Postawy wobec życia i struktura społeczna*, „Studia Socjologiczne” 1983, nr 4.

⁴³ Z. Krawczyk: *Absolwenci uczelni wychowania fizycznego*, Warszawa 1978.

⁴⁴ K. Wróblewska: *Aspiracje zawodowe studentów wychowania fizycznego*, „Życie Szkoły Wyższej” 1987, nr 5; M. Obara, A. Przystanowicz: *Oczekiwania zawodowe studentów medycyny*, „Problemy Uczelni i Instytutów Medycznych”

Aspiracje i wartości dorosłej części społeczeństwa badane są w aspekcie zróżnicowania społecznego, charakteru pracy i statusu społeczno-ekonomicznego. Wyniki wskazują, że wykształcenie i działanie społeczne są wartościami wyżej cenionymi przez osoby wykonujące pracę o charakterze umysłowym. Znaczenie uczestnictwa w kulturze jest tym większe, im wyższy jest status społeczno-ekonomiczny respondenta. Wraz ze wzrostem statusu społeczno-ekonomicznego maleje znaczenie dochodów jako wartości. Powyższe różnice są wynikiem zróżnicowania potrzeb związanych z kategorią, do jakiej należy respondent.⁴⁵

Wśród celów i dążeń życiowych ludzi dorosłych najważniejsze jest zachowanie zdrowia, miłość i szczęście rodzinne. Praca, jej charakter i walory zajmują dalszą pozycję. Dążenie do kierowania ludźmi jest wśród badanych dążeniem bardzo rzadkim, nawet wśród osób zajmujących kierownicze stanowiska.⁴⁶

Ogólny obraz aspiracji, jaki się zarysowuje, jest dość jednolity i dotyczy przede wszystkim życia osobistego i rodzinnego⁴⁷, co wskazuje na uniwersalny charakter tych wartości. Natomiast wykształcenie, wiedza profesjonalna i ogólna, udział w życiu kulturalnym są wartościami uzależnionymi od poziomu rozwoju społecznego i stopnia integracji społeczeństwa globalnego.⁴⁸

Badania socjologiczne nad aspiracjami są zróżnicowane zakresowo w zależności od wieku respondentów. W środowisku młodzieży szkolnej badania te mają najszerszy zakres, gdyż badane są wartości i aspiracje dotyczące wszystkich dziedzin życia człowieka, ich zróżnicowanie i liczne uwarunkowania. Wnioski wynikające z analizy zagadnienia mają charakter prognostyczny.

Badania nad aspiracjami studentów mają podobny zakres. Jednocześnie zauważa się, że oprócz aspiracji egzystencjalnych i zawodowych częściej są badane aspiracje społeczne i kulturalne.⁴⁹ Ponadto w przypadku bada-

1973, nr 3; S. Bedner: *Wybór celów życiowych przez studentów VI roku Wydziału Lekarskiego Akademii Medycznej w Łodzi*, „Problemy Szkolnictwa i Nauk Medycznych” 1981, nr 3—4.

⁴⁵ Misztal: *op. cit.*

⁴⁶ H. Strzemińska, R. Walicki, S. Wróblewska: *Praca jako wartość w świadomości pracowników przemysłu*, Warszawa 1986.

⁴⁷ J. Sikorska: *Porównywanie deklarowanych i realizowanych hierarchii potrzeb konsumpcyjnych*, „Studia Socjologiczne” 1978, nr 3.

⁴⁸ Stryk: *op. cit.*, s. 245.

⁴⁹ J. Daszkiewicz: *Aspiracje estetyczne studentów uczelni technicznej a tok studiów*, „Życie Szkoły Wyższej” 1987, nr 7—8; J. Daszkiewicz: *Aspiracje kulturalne studentów uczelni technicznej a tok studiów*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1988, nr 1; T. F. Frąckowiak: *Uspołecznienie młodzieży poprzez studia wyższe*, Poznań 1980.

nia aspiracji edukacyjnych uwaga badaczy koncentruje się często na doskonaleniu pozazawodowym i wartości wyższego wykształcenia. Aspiracje zawodowe analizowane są pod kątem cech i walorów przyszłej pracy i stanowiska, a także zgodności zatrudnienia z kwalifikacjami.⁵⁰

Aspiracje ludzi dorosłych rzadziej badane są w aspekcie dążeń, a częściej dotyczą uznawanych wartości. Oprócz dążeń życiowych i hierarchii wartości badania, częściej niż w przypadku młodzieży, dotyczą głębokiej i szczegółowej analizy wartości egzystencjalnych i zawodowych, mającej charakter diagnostyczny.⁵¹

Przedstawiona problematyka różnicowania aspiracji w zależności od wieku pozwala dostrzec, że młodzież znajduje się pod większym niż dorośli wpływem środowiska socjalizacyjnego. Jednocześnie wraz z wiekiem zmienia się nie tylko zakres oddziaływania, lecz także rodzaj czynników środowiskowych, pod których wpływem pozostaje dana kategoria wieku. Na powyższe zagadnienie zwraca uwagę D. Markowski.⁵²

Przeprowadzona analiza stanu badań nie jest wyczerpująca, dotyczy tylko wybranych publikacji. Dokonując wyboru spośród bogatej i wieloaspektowej literatury przedmiotu, starano się przedstawić rodzaj i kierunek aspiracji oraz ich niektóre uwarunkowania społeczne.

SUMMARY

The article is a survey, whose purpose is to analyze, basing on the comparatively rich and mostly Polish literature, the most typical interpretations of the notion of aspiration. This occurs most distinctly in young individuals entering the life of adult society. It is closely related to aims, dreams and expectations. Aspirations and the related phenomena are the object of investigations of behavioral sciences, primarily of psychology, sociology and pedagogy.

⁵⁰ Z. Grzełak: *Zależność między studiami a pracą absolwentów szkół wyższych*, Warszawa 1965; J. Puchajda, T. Gromadzka: *Kształtowanie się postaw studentów wobec obranego zawodu nauczyciela techniki*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1981, nr 3; M. Ochmański: *Losy absolwentów nauczycielskich kierunków studiów UMCS w Lublinie*, „Życie Szkoły Wyższej” 1986, nr 5.

⁵¹ X. Gliszczyńska (red.): *System wartości w środowisku pracy*, Warszawa 1981; C. Łabanowska: *System wartości środowiskowych w deklaracjach i poglądach lekarzy*, „Studia Socjologiczne” 1981, nr 3; E. Malinowska-Tabaka: *Wizja różnicowania społecznego w świadomości inteligencji*, „Studia Socjologiczne” 1981, nr 4; G. Rzepecka-Koniarek: *Postawy absolwentów medycyny wobec roli zawodowej lekarza*, „Problemy Szkolnictwa i Nauk Medycznych” 1982, nr 1—2; K. Sopuch: *Postawy wobec życia...*

⁵² D. Markowski: *Struktury społeczne a socjologia*, Rzeszów 1989.

In her presentation of different ways of understanding and defining the psychosocial phenomenon, which is of practical significance and cognitive interest, the author refers to publications from the above three fields but limits her analysis to psychological and sociological aspects. This cannot actually be so transparent for a precise division of the two aspects of aspiration is neither possible nor necessary.

Depending on their field, scholars merely emphasize one or the other of the distinguished aspects of the problem in question. As a sociologist, the author investigates aspiration from the standpoint of her own discipline, aware of frequent intrusions into the psychologist's field of investigation. What is important for psychologists is the essence itself of striving to achieve some value whereas for a sociologist more important is value, its essence and kind. Sociological interpretations of aspiration suggest that they should be analyzed together with values, which, depending on the age of individuals, have significantly differentiated hierarchies.

The relationship between the direction and level of aspiration and the age of the individual was presented in the concluding part of the article. Major publications and their results of empirical studies were discussed.

